

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В СИСТЕМІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В СФЕРІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

В статті обґрунтовано теоретичні та методичні основи розвитку економічного аналізу екологічної та соціальної діяльності підприємств в системі прийняття управлінських рішень в сфері стійкого розвитку

Ключові слова: *стійкий розвиток, економічний аналіз, екологічна діяльність*

Актуальність теми. Традиційна модель економічного зростання до кінця двадцятого століття вичерпала себе та показала свою неефективність в подоланні назрілих глобальних проблем, що зумовило необхідність переходу до нової концепції економічного розвитку людства – стійкого розвитку. Визнання значимості та необхідності переходу сучасної економічної системи до принципів стійкого розвитку в першу чергу зумовлено важкими наслідками:

– *економічного характеру:* світова фінансова криза (2008 р), що спричинила недовіру бізнес-структур та населення до банківських інститутів; неспроможність міжнародних організацій та наддержавних утворень регіонального характеру врегулювати боргову кризу держав, що поставило ряд країн Європейського союзу на межі дефолту (Греція, Італія); неспроможність держав та міжнародних організацій врегулювати діяльність наддержавних бізнес-структур (транснаціональних корпорацій), що призводить до зниження їх ролі у відстоюванні економічних інтересів інших суб'єктів господарювання та населення;

– *соціального характеру:* зниження якості життя населення, зростання корумпованості в органах державної влади, відсутність системи відповідальності за порушення трудового законодавства, відсутність ціленаправленої соціальної політики підприємств, відсутність нормальної системи охорони праці та умов праці;

– *екологічного характеру:* екологічна криза, яка проявляється в зміні кліматичних умов; екологічні катастрофи, які супроводжуються знищенням живих організмів, забрудненням водних, земельних та повітряних ресурсів.

Все це вказує на неминучість переходу міжнародної та вітчизняної економіки до економіки стійкого розвитку, адже це є єдиним шляхом збереження людства від економічної нестабільності, соціальної нерівності та екологічної кризи.

Стан вивчення проблеми. Перехід економічних відносин до принципів стійкого розвитку є неможливим без трансформації системи управління на різних рівнях економічної системи, особливо суб'єктів господарювання, які є основними споживачами природних та людських ресурсів й відповідно основними забруднювачами навколишнього природного середовища. Ефективність трансформації системи управління в першу чергу обумовлює необхідність пошуку оптимальних систем аналітичного забезпечення. Адже, саме економічний аналіз дає можливість оцінити діяльність підприємства з позиції причинно-наслідкових зв'язків, виявлення яких дозволяє визначити резерви підвищення ефективності економічної, екологічної та соціальної діяльності. Це обумовлює актуальність

наукового пошуку в сфері проблематики організації та методики економічного аналізу екологічної та соціальної діяльності. Так, на думку відомого професора Олійник О.В., економічний аналіз є засобом створення основного ресурсу нової економіки – інформації. На початку XXI ст. результативність діяльності будь-якого суб'єкта господарювання стає все більшою мірою залежною від якості інформації, значна частина якої формується саме в системі економічного аналізу. В процесі аналітичного дослідження відбувається створення нового якісно-змістовного знання на базі інтелектуальної переробки інформаційних масивів. Значна частка аналітичних робіт в межах підприємства (за твердженням більше 80 % осіб, які брали участь в анкетуванні) спрямована на системне та комплексне дослідження діяльності суб'єкта господарювання і розвиток структурних підрозділів для забезпечення найбільш повного використання та приросту його економічного потенціалу. Тим самим задовольняються внутрішні потреби оперативного, короткострокового і довгострокового управління (результати такого аналізу, як правило, є конфіденційними [1, с. 158-169]).

Метою даного дослідження є обґрунтування теоретичних та методичних основ розвитку економічного аналізу екологічної та соціальної діяльності підприємств в системі прийняття управлінських рішень в сфері стійкого розвитку.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку економічного аналізу досліджували відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: Г.Дж.Александр, Х. Андерсон, М.І. Баканов, С.Б. Барнгольц, Дж.В. Бейлі, Й. Бутге, Л.А. Бернстайн, Ф.Ф. Бутинець, М. Бретт, Ю. Брігхем, М. Ван Бреда, Е. Веслоцька, Н.Р. Вейман, Л.Т. Гіляровська, М.В. Дембінський, Р. Ентоні, Л.Л. Єрмолович, О.В. Єфімова, М. Єжемовська, І.П. Житна, І.І. Каракоз, Т.Р. Карлін, М.З. Кауфман, Л.М. Кіндарцька, В.В. Ковальов, Т.М. Ковальчук, Л.І. Кравченко, І.Д. Лазаришина, Л.А. Лахтіонова, Б.М. Литвин, Ч. Лі, М.П. Любишин, В. МакКензі, А.Ш. Маргуліс, Ю.П. Маркік, В.М. Мельник, Є.В. Мних, Б. Нідлз, І.І. Поклад, Л.О. Примостка, М.З. Рубінов, Г.В. Савицька, В.К. Савчук, В.І. Самборський, В.І. Стражев, В. Сковича, Д. Стоун, С.К. Татур, Р. Томас, І.Д. Фаріон, Ю.С. Цаль-Цалко, М.Г. Чумаченко, Г. Харман, Е. Хелферт, А.Д. Шеремет, С.І. Шкарабан.

Проте дані дослідження були зорієнтовані на розвиток теорії та методології економічного аналізу як засобу прийняття ефективних економічних рішень в сфері економічного розвитку підприємства, підвищення його фінансового стану, розвитку інвестиційної привабливості. Економічний аналіз соціальної та екологічної діяльності як окремий об'єкт дослідження не розглядався. Окремим питанням розвитку організаційно-методичного інструментарію економічного аналізу соціально-еколого-економічної ефективності діяльності підприємств присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких питання економічного аналізу екологічної діяльності розглядали В.О. Аніщенко, В.Г. Маргасова, В.М. Бронос, І.В. Мамчук.

Виклад основного матеріалу. Розвиток науки про економічний аналіз пов'язаний з поєднанням фундаментальних економічних положень, економічних теорій, методів та принципів. Це виступає основою формування теоретико-методологічних основ дослідження господарської діяльності підприємства та обумовлюють особливості нормативно-правового регулювання організації та методики економічного аналізу на підприємствах.

З розвитком ринкових відносин організації отримали господарську самостійність. Функціонування їх у сформованих умовах призвело до посилення відповідальності управління за прийняті рішення в економічній, екологічній та

соціальної сферах. Керівництву організацій економічний аналіз потрібен для вибору оптимальних управлінських рішень не тільки в сучасному, а й для розробки сценаріїв майбутнього стійкого розвитку підприємства.

Задоволення зростаючих інформаційних потреб менеджменту з метою обґрунтування та прийняття управлінських рішень є однією з основних завдань економічного аналізу, для проведення якого менеджер повинен мати науково обґрунтовані методи, методики та технічні засоби.

Функціонування підприємства в ринкових умовах в контексті забезпечення стійкого розвитку передбачає підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції, активізації підприємництва, забезпечення екологічної та соціальної безпеки і т.п. Найважливіша роль у реалізації цих завдань відводиться економічному аналізу як основи прийняття управлінських рішень в сфері стійкого розвитку.

Питання організаційного, інформаційного та методичного забезпечення економічного аналізу підприємства досліджуються в спеціальній економічній літературі досить докладно, але до цих пір не існує однозначної думки про зміст, призначення та методиці проведення економічного стійкого розвитку діяльності підприємства.

Специфічною особливістю аналізу стійкого розвитку діяльності підприємств є те, що на відміну від фінансового аналізу, проведеного за загальними методиками, на процедури такого аналізу впливають техніко-економічні особливості організації, які визначають умови технологічного процесу, напрями використання природних ресурсів та трудового потенціалу.

“Сучасне підприємство є структурою, яка реалізує через свої технології та систем управління ідеологію технічної культури. Однак, щоб екологізувати технології та систему управління підприємством, необхідно розробити єдині підходи до аналізу екологічного стану підприємства. Екологічно безпечні підприємства повинні відповідати наступним вимогам: ефективність споживання ресурсів; низький рівень енергоспоживання; мінімум забруднюючих речовин; мінімум відходів виробництва”[2, с. 38-60].

При переході концепції з ряду теоретичних уявлень в стратегію суспільного розвитку неминуче постає питання про критерії, показники, індикатори, що дають можливість здійснювати вимірювання, моніторинг, оцінку та аналіз темпів та ефективності руху у напрямку до досягнення цілей стійкого розвитку і, в разі необхідності, коригувати загальну політику таким чином, щоб направити розвиток у потрібне русло, що забезпечує його стійкість. Тому важливу роль відіграє модифікація традиційної системи показників, орієнтованої на природоємне виробництво і доповнення її показниками, що з'явилися завдяки розробці концепції стійкого розвитку.

Через систему показників і управлінських рішень можливий перехід до керованого стійкого розвитку різних об'єктів, в т.ч. підприємства як соціо-еколого-економічної системи, що є основною ланкою економіки. Тому як економічний аналіз на думку вітчизняної дослідниці професора О.В. Олійник “як система, що відображає процес впливу на дійсність, тобто як вид діяльності, формує спосіб використання суб'єктом властивостей об'єктів та взаємовідносин між ними при вирішенні завдань управління за допомогою взаємозв'язку відповідних методів, організаційних форм, технологій” [3, с. 43-46].

Таким чином, з'являється взаємозв'язок між всіма управлінськими рівнями, що дозволяє гармонізувати стійкий розвиток на всіх цих рівнях. Система показників повинна ділитися на екологічні, економічні, соціальні, а також на основні, додаткові і ключові показники. Основні показники характерні для більшості компаній, наприклад,

утворення відходів. Додаткові відображають індивідуальні аспекти діяльності компанії, наприклад, викиди специфічної забруднюючої речовини в атмосферу. Із загального числа основних і додаткових показників підприємства виділяють ключові показники, які найчастіше змінюються залежно від змін цілей підприємства.

Зазвичай такі ключові показники вибираються на рік. У їх число періодично можуть потрапляти показники, що не входять ні в число основних, ні в число додаткових показників. Такі показники виникають через нових умов (законодавчих, економічних, тощо), в яких виявляється підприємство, і можуть бути або тимчасовими, або пізніше увійти в число основних або додаткових показників.

У сучасних економічних умовах економічний аналіз стійкого розвитку діяльності служить основним інструментом оцінки функціонування підприємств. Аналіз стійкого розвитку підприємств в сучасних умовах має свою специфіку. Це пов'язано із зростаючим впливом зовнішнього середовища на роботу підприємства.

Вищевикладене дозволяє визначити сутність економічного аналізу стійкого розвитку, як аналіз економічної, соціальної та екологічної діяльності підприємства, який дозволяє оцінити вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище і суспільство шляхом оцінки ефективності використання ресурсів підприємства для мінімізації екологічної шкоди, максимізації соціальної забезпеченості на основі встановлених причинно-наслідкових зв'язків та результати якого використовуються управлінням для вироблення поточних і перспективних управлінських рішень у сфері стійкого розвитку.

Даний вид економічного аналізу пропонуємо розглядати в трьох напрямках – аналіз економічної діяльності, аналіз соціальної діяльності та аналіз екологічної діяльності. У сучасній економічній науці перший напрям є розробленим та ефективно використовується в економічній практиці при прийнятті управлінських рішень, а ось аналіз соціальної та екологічної діяльності сьогодні знаходиться в нерозвиненому стані.

Визначення теоретичної складових таких видів аналізу розглянемо з позиції мети, завдань, предмету, об'єкту, принципів та методів (Табл. 1).

Таблиця 1. Теоретичні складові аналізу стійкого розвитку в розрізі економічного аналізу екологічної та соціальної діяльності підприємств

Положення	Аналіз екологічної діяльності	Аналіз соціальної діяльності
Сутність	Аналіз діяльності підприємства, направлений на виявлення впливу господарської діяльності підприємства на природне навколишнє середовище, напрями використання природних ресурсів та ефективність проведення соціальної політики для прийняття управлінських рішень в природоохоронній сфері	Аналіз діяльності підприємства, направлений на встановлення ефективності соціальної політики в напрямі використання людського капіталу, соціальний активів, трудових ресурсів з метою прийняття управлінських рішень в соціальній сфері
Мета	Встановлення причинно-наслідкових зв'язків стану екологічної діяльності підприємства для інформаційного забезпечення управлінських рішень в сфері стійкого розвитку	Встановлення причинно-наслідкових зв'язків соціальних заходів на підприємстві для інформаційного забезпечення прийняття соціально-економічних рішень в контексті стійкого розвитку

Продовження табл. 1

1	2	3
Завдання	– забезпечення процесу прийняття еколого-економічних рішень; – надання керівництву інформації для вирішення екологічних завдань, встановлених екологічною політикою	– забезпечення процесу прийняття управлінських рішень соціальної сфері; – надання керівництву інформації для вирішення соціальних завдань, встановлених соціальною політикою
Предмет	Зміст та склад інформаційних потоків про минулі, теперішні та майбутні господарські операції, пов'язанні з охороною навколишнього середовища, використання природних ресурсів та використання ресурсів підприємства для екологічних цілей	Зміст та склад інформаційних потоків про минулі, теперішні та майбутні господарські операції, пов'язанні з соціальними заходами, використання трудових ресурсів, людського капіталу та використання ресурсів підприємства для соціальних цілей
Об'єкт	Сукупність господарських процесів та їх результатів на підприємстві, направлених на досягнення цілей екологічної політики	Сукупність господарських процесів та їх результатів на підприємстві, направлених на досягнення цілей соціальної політики
Принципи	<ul style="list-style-type: none"> – системності; – економічності; – послідовності; – оптимальної деталізації; – об'єктивності; – комплексності; – науковості 	
Методи	Загальнонаукові та спеціальні методи економічного аналізу (фінансового аналізу, техніко-економічного аналізу, управлінського аналізу)	

Наступним кроком в розвитку економічного аналізу стійкого розвитку має стати порядок проведення такого аналізу за екологічним та соціальним напрямками, в рамках якого необхідним є формування інформаційної бази за всіма елементами соціальної та екологічної політики підприємства.

Інформаційною базою економічного аналізу стійкого розвитку діяльності підприємства є масив різнопланових даних, який характеризує соціальну та екологічну діяльність суб'єкта господарювання. Власне процес економічного аналізу стійкого розвитку діяльності підприємства має ряд послідовних етапів, характеристика яких наведена в таблиці 2.

Таблиця 2. Етапи економічного аналізу стійкого розвитку діяльності підприємства

Етап	Економічний аналіз екологічної діяльності	Економічний аналіз соціальної діяльності
1. Визначення мети суб'єктів та об'єктів економічного аналізу	Мета. Оцінка екологічної діяльності підприємства, визначення ефективності використання природних ресурсів, ресурсів підприємства, задіяних в заходах екологічної спрямованості	Мета: Оцінка соціальної діяльності підприємства, визначення ефективності використання трудових ресурсів, людського капіталу, ресурсів підприємства, задіяних в соціальних заходах

Продовження табл. 2

1	2	3
	<p>Особливі об'єкти: природні ресурси, витрати та доходи від звичайної та надзвичайної діяльності, квоти (дозволи на викиди забруднюючих речовин), біологічні активи, продукція без ГМО, виробництво (виращування) екологічно-чистої продукції</p> <p>Загальні об'єкти: необоротні активи (основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції екологічного призначення), оборотні активи (виробничі запаси, МШП екологічного призначення), власний капітал та забезпечення зобов'язань (фонди екологічного призначення), зобов'язання (екологічні зобов'язання), витрати та доходи (екологічні витрати та доходи)</p> <p>Суб'єкти: економічна служба підприємства (аналітична група, в складі якої є спеціалісти з природоохоронних заходів), екологічна служба підприємства, служба економічної безпеки</p>	<p>Особливі об'єкти: людський капітал, витрати на охорону праці, соціальний пакет, оплата праці, соціальні заходи</p> <p>Загальні об'єкти: необоротні активи (основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції соціального призначення), оборотні активи (виробничі запаси, МШП соціального призначення), власний капітал та забезпечення зобов'язань (фонди соціального призначення), зобов'язання (соціальні зобов'язання), витрати та доходи (соціальні витрати та доходи)</p> <p>Суб'єкти: економічна служба підприємства (аналітична група, в складі якої є спеціалісти з соціальної роботи), соціальна служба підприємства, відділ кадрів, служба економічної безпеки</p>
2. Збір інформації та попередня перевірка її достовірності	Планові показники, технічні паспорти, дані бухгалтерського обліку в розрізі зазначених вище об'єктів, висновки аудиторів, висновки внутрішніх контролерів, аналітичні записки про оцінку екологічної діяльності в попередні періоди	Планові показники, положення з охорони праці, кадрові положення, дані бухгалтерського обліку за встановленими об'єктами, висновки аудиторів, висновки внутрішніх контролерів, аналітичні записки про оцінку екологічної діяльності в попередні періоди
3. Застосування конкретної методики економічного аналізу	Застосовується розроблена на підприємстві методика економічного аналізу, яка включає застосування методів економічного аналізу в залежності від особливостей галузевої приналежності підприємства, положень екологічної та соціальної політики, виробничого процесу	
4. Узагальнення результатів та їх інтерпретація	Результативним документом проведення економічного аналізу є аналітична записка, яка складається з трьох розділів: економічний, екологічний та соціальний. За кожним з них даються рекомендації щодо виявлених резервів підвищення ефективності діяльності підприємства в напрямі стійкого розвитку	

Запропонований порядок здійснення економічного аналізу є варіативним. Кожен етап може змінюватися в залежності від поставлених аналітичних задач, ступеня деталізації інформації, а також галузевої приналежності підприємства.

Методика економічного аналізу стійкого розвитку підприємства спрямована на забезпечення економічного обґрунтування природоохоронних та соціальних заходів. Проектований і планований комплекс природоохоронних та соціальних заходів, основний на екологічній та соціальній політиках, повинен забезпечувати досягнення цілей, ефективність здобуття яких визначається на основі запропонованого порядку економічного аналізу:

а) дотримання нормативних вимог до якості навколишнього середовища, охорони праці та соціального захисту працівників, що відповідають інтересам всіх учасників господарських відносин;

б) отримання максимального економічного ефекту від поліпшення стану навколишнього середовища та соціальної сфери, заощадження природного капіталу і більш повного використання природних ресурсів та трудових ресурсів.

Ступінь досягнення названих цілей визначається за допомогою показників загального виробничо-економічного, еколоґо-економічного та соціально-економічного результатів діяльності підприємства в контексті забезпечення стійкого розвитку. При економічному обґрунтуванні систем природоохоронних заходів повинен дотримуватися комплексний підхід, що пропонує:

а) можливе більш повне охоплення всіх позитивних (а також негативних, якщо вони виникають) економічних, соціальних та екологічних наслідків, реалізації положень соціальної та облікової політик;

б) можливо більш повне охоплення витрат, пов'язаних із соціальної та екологічної діяльністю підприємства;

в) врахування фактора часу при оцінці витрат і результатів соціальних та екологічних заходів.

Економічна ефективність соціальної та екологічної політики підприємства визначається з метою:

а) встановлення результатів витрат на запобіжні та захисні заходи;

б) характеристики фактичної і планованої ефективності витрат на підприємствах;

в) прийняття рішень про черговість проведення соціальних та екологічних заходів різних напрямів.

Для визначення такої ефективності необхідним є порядок застосування методик економічного аналізу до соціальної та екологічної діяльності.

Обґрунтування і прийняття тактичних та стратегічних рішень за результатами проведеного економічного аналізу стійкого розвитку підприємства у відповідності до запропонованого методичного підходу дозволить підвищити ефективність управління господарською діяльністю та виконання цілей економічної та соціальної політики.

Таким чином, розроблена методика економічного аналізу є кінцевим етапом інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень в сфері стійкого розвитку, адже запропонований порядок та комплекс методичних прийомів дозволяє комплексно оцінити господарську діяльність підприємства не лише з економічної, але й соціальної та екологічної точки зору.

Висновки. На основі проведеного дослідження підходів до економічного аналізу та зважаючи на особливості стійкого розвитку підприємства обґрунтовано сутність економічного аналізу стійкого розвитку – це аналіз економічної, соціальної та екологічної діяльності підприємства, який дозволяє оцінити вплив діяльності підприємства на навколишнє середовище і суспільство шляхом оцінки ефективності використання ресурсів підприємства для мінімізації екологічної

шкоди, максимізації соціальної забезпеченості на основі встановлених причинно-наслідкових зв'язків та результати якого використовуються управлінням для вироблення поточних і перспективних управлінських рішень у сфері стійкого розвитку.

Визначено теоретичні складові економічного аналізу соціальної та екологічної діяльності (мета, завдання, предмет, об'єкт, принципи та методи). Обґрунтовано послідовність проведення економічного аналізу соціальної та екологічної діяльності підприємства: визначення мети суб'єктів та об'єктів економічного аналізу, збір інформації та попередня перевірка її достовірності, застосування методики економічного аналізу, узагальнення результатів та їх інтерпретація.

Список використаних літературних джерел:

1. *Олійник О.В.* Стан економічного аналізу в Україні: проблеми адаптивності до інституційних змін // Міжнародний збірник наукових праць. – Випуск 1(16) – Житомир: ЖДТУ, 2010. – с. 158-169.
2. *Пашенцев А.И.* Модель экологического анализа деятельности предприятия / А.И. Пашенцев // Экономика Крыма № 14, – 2010 г., – с. 38-60.
3. *Олійник О.В.* Релізація економічного аналізу як професійної діяльності: роль в системі управління / О.В. Олійник // Вісник ЖДТУ, Серія: Економічні науки, – № 2 (52), – 2010 р., с. 43-46.

КАНТАЄВА Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та аудиту Севастопольського інституту банківської справи Української Академії банківської справи Національного банку України.

КУЗНЕЦОВА Олена Вікторівна – завідувач сектором судових економічних досліджень, судовий експерт, старший викладач Севастопольського національного технічного університету.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2012 р.